Katri Ojala

14.11.2023

Eduskunta
Sosiaali- ja terveysvaliokunta
StV@eduskunta.fi

Asiantuntijalausuntopyyntönne tiistai 14.11.2023 klo 14.15

HE 75/2023 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi eräiden kansaneläkeindeksiin ja elinkustannusindeksiin sidottujen etuuksien ja rahamäärien indeksitarkistuksista vuosina 2024–2027 ja siihen liittyviksi laeiksi sekä lapsilisälain 7 §:n muuttamisesta

Akava ry kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa asiassa ja toteaa seuraavaa.

Esityksen keskeinen sisältö

Esityksessä ehdotetaan, että tiettyihin kansaneläke- ja elinkustannusindeksiin sidottuihin etuuksiin ja etuuslakien rahamääriin ei tehdä indeksitarkistusta vuosina 2024–2027. Toisin sanoen niiden määrä säilyisi vuoden 2023 tasossa. Esityksellä toteutetaan pääministeri Orpon hallitusohjelman tavoitetta julkisen talouden tasapainottamisesta.

Lapsiperheiden tukemiseksi esitetään muutettavaksi lapsilisälain 7 §:ää siten, että neljännen ja viidennen sekä sitä useamman lapsen lapsilisään ja lapsilisän yksinhuoltajakorotukseen tehdään tasokorotus. Lisäksi ehdotetaan, että alle kolmivuotiaasta lapsesta maksettavan lapsilisän määrää korotetaan. Esityksellä tuetaan lapsiperheiden toimeentuloa.

Indeksijäädytykset

Akava pitää tavoitetta julkisen talouden tasapainottamisesta tärkeänä. Sopeutuksessa on kuitenkin keskeistä huomioida yhteiskunnan kestävyys ja oikeudenmukaisuus. Suomessa perustuslaki takaa oikeuden välttämättömään toimeentuloon jokaiselle, joka ei itse kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa. Perusturvan tulee olla tasoltaan sellainen, että se kattaa välttämättömät elinkustannukset.

Indeksitarkastuksista päätettäessä erityistä huomiota on kiinnitettävä perusturvan tasoon. Suomi on myös saanut huomautuksia sosiaaliturvan liian alhaisesta tasosta. Ensisijaisten etuuksien matala taso vaikuttaa jo nyt siihen, että toimeentulotuesta on muodostunut joissakin tilanteissa pitkäaikainen osa perusturvaa. Esitetyt muutokset tulevat lisäämään joidenkin etuudensaajien toimeentulotuen tarvetta. Toimeentulotuen painottuessa korostuvat puolestaan kannustinvaikutukset ja mahdollisesti tätä kautta kumuloituvat lisäkustannukset.

Etuusjärjestelmää muutettaessa kokonaisarviointi ja kattavat vaikutusarviot ovat välttämättömiä, jotta odottamattomilta tai kohtuuttomilta vaikutuksilta vältytään. Hallitusohjelmassa on kirjauksia useista etuusjärjestelmään tehtävistä muutoksista. Kaikista etuusjärjestelmän muutoksista tulisi tehdä kokonaisarvio ja kattava vaikutusten analyysi.

Esityksessä esitetyt vaikutusarviot koskevat vain ehdotettuja muutoksia eivätkä sisällä arviota ristikkäisvaikutuksista muiden hallituksen vuodelle 2024 linjaamien sosiaaliturvan muutosten kanssa. Esityksen mukaan sosiaali- ja terveysministeriö valmistelee eri muutosten yhteisvaikutuksista kotitalouksiin erillismuistion. Myöskään vaihtoehtoisia malleja indeksileikkauksille ei ole hallituksen esityksessä kattavasti käsitelty.

Esityksen vaikutukset huolestuttavia erityisesti lapsi- ja sukupuolivaikutusten osalta

Vaikutusarvioinneissa tulisi painottaa eri muutosten yhteisvaikutuksia kotitalouksiin ja niiden sosiaalisia vaikutuksia lapsiperheisiin sekä hyvinvoinnin jakautumisesta eri sosioekonomisten ryhmien kesken. Hallituksen esityksen esimerkkiperheistä havaitaan, että pienituloisissa perheissä indeksitarkistusten tekemättä jättäminen lisää toimeentulotuen tarvetta. Pienituloisen perheen käytettävissä olevat tulot eivät tällöin välttämättä laske, mutta toimeentulotuen osuus perheen tuloista muodostuu suuremmaksi. Toimeentulotukea saavissa perheissä lapsilisä huomioidaan tulona, joten toimeentulotukea saavien lasten perheet eivät hyödy lapsilisien korotuksista.

Lapsiperheköyhyys koskettaa nykyisin noin 10 prosenttia lapsista. Kelan arvion mukaan esitys lisää pienituloisissa perheissä asuvien lasten määrää 2,8 prosentilla. Pienituloisten määrän arvioidaan kasvavan noin 41 600 henkilöllä tämän esityksen johdosta. Pienituloisissa asuntokunnissa oli 121 800 lasta vuonna 2021, mikä oli 11,9 % kaikista alle 18-vuotiaista. Näiden lasten määrän arvioidaan kasvavan noin 3 900 lapsella. Ehdotukset siis lisäävät pienituloisuutta sekä lapsiperheissä että koko väestössä.

Vaikutukset kohdistuvat erityisesti alimpiin tulodesiileihin. Hintojen nousu vaikuttaa erityisesti pienituloisiin kotitalouksiin, jolloin vaarana on, että entistä useampi perhe putoaa köyhyyteen. Köyhyys eriarvoistaa lapsia, estää osallisuutta ja vaikuttaa tutkitusti pitkälle aikuisuuteen. Lasten ja nuorten kokemus yhteiskunnan oikeudenmukaisuudesta sekä luottamus tulevaisuuteen ja omiin mahdollisuuksiin on yhteydessä huoleen perheen taloudellisesta tilanteesta.

Indeksijäädytyksen vaikutus kumuloituu, jos henkilö tai kotitalous, johon hän kuluu, saa useampaa jäädytyksen piiriin kuuluvaa etuutta. Myös työttömyysturvan indeksijäädytys yhdessä muiden työttömyysturvan leikkausten kanssa (mm. omavastuupäivät, työssäoloehto, lomakorvausten jaksotus) vaikuttavat merkittävästi tuen saajien taloudelliseen

tilanteeseen. Akava katsoo, että pienituloisten perheiden osalta tulee indeksijäädytystä tarkastella yhdessä muiden hallituksen sosiaaliturvaan linjaamien muutosten kanssa, ja eri toimin ehkäistä lapsiperhe-köyhyyden lisääntyminen.

Esityksessä todetaan, että kotihoidon tuen, että yksityisen hoidon tuen indeksitarkistusten tekemättä jättämisellä saattaa olla vaikutusta julkisen varhaiskasvatuksen kysyntään. Perheet saattavat valita yksityisen palvelun sijasta kunnallisen varhaiskasvatuspalvelun ja toisaalta kunnat saattavat korottaa yksityisen tuen mahdollista kuntalisää. Pääministeri Orpon hallitusohjelmassa on kirjaus, jonka mukaan yksityisen hoidon tuen piirissä olevien lasten osuus nostetaan hallituskauden aikana vähintään tasolla, jolla se oli vuonna 2011. Tämä toteutetaan korottamalla yksityisen tuen hoitorahaa. Esityksessä tulisikin uudelleen arvioida edellä mainittujen esitysten vastakkaisia vaikutuksia julkiseen talouteen.

Esityksen sukupuolivaikutukset painottuvat naisiin. Esimerkiksi vähimmäismääräistä vanhempainpäivärahaa maksetaan selvästi useammin naisille kuin miehille. Myös opintorahan saajista suurempi osa on naisia (n. 57 % saajista). Samoin sekä yleistä asumistukea että eläkkeensaajan asumistukea maksetaan useammin naisille kuin miehille. Lisäksi yleisen asumistuen saaminen yhdistyy usein muihin edellä mainittuihin etuuksiin. Työssä käyvistä, asumistukea saavista selvästi suurempi osa on naisia, mikä johtunee siitä, että osa-aikatöiden tekeminen on yleistä juuri naisilla, ja matalapalkkaiset alat ovat usein naisvaltaisia.

Opiskelijoiden sekä määräaikaisissa, lyhytaikaisissa ja osa-aikaisissa työsuhteissa työskentelevien tilanne

Indeksien jäädyttämisellä voi olla vaikutusta opintojen suoritusaikojen pitenemiseen, jos opiskelijat joutuvat työskentelemään opintojen ohella enemmän. Suurin syy opintojen hidastumiseen on riittämätön toimeentulo. Myös määräaikaisissa, lyhytaikaisissa ja osa-aikaisissa työsuhteissa työskentelevien tilanne heikkenee.

Lapsilisät

Lapsilisiin esitetyt korotukset ovat sinänsä positiivisia perheiden tukemisen ja lapsiköyhyyden vähentämisen näkökulmasta. Samaan aikaan ne toisaalta asettavat perheet keskenään eriarvoiseen asemaan.

Lapsiperheiden toimeentuloa parannetaan nostamalla alle kolmivuotiaiden lapsilisää, lisäämällä lapsilisien yksinhuoltajakorotusta, kehittämällä opiskelijoiden huoltajakorotusta ja korottamalla lapsilisää monilapsisille perheille, joissa on vähintään neljä lasta. Lapsilisän korotukset eivät kuitenkaan kohdistu kaikkiin jäädytettäviä etuuksia saaviin lapsiperheisiin eikä korotuksen määrä ei välttämättä vastaa indeksitarkistusten tekemättä jättämisestä aiheutuvaa menetystä.

Lapsilisän tarkoitus on yhteiskunnallisesti tukea perheellistymistä ja tasata lapsesta aiheutuvia kuluja lapsiperheiden ja muiden välillä. Suomessa on monilapsisia perheitä yhä vähemmän. Lapsiperheistä 43 % oli yksilapsisia ja 39 % kaksilapsisia. Perheitä, joissa neljä tai useampi lapsi, on noin 5 %:ssa perheistä.

Hallitus on laatimassa hallitusohjelman mukaisesti väestöpoliittisen selonteon, jossa tarkastellaan lapsiperheiden hyvinvointia, toimeentuloa, työn ja perheen yhteensovittamista sekä tahattomasti lapsettomien tilannetta. Selonteossa etsitään toimenpiteitä, jotka vaikuttavat positiivisesti syntyvyyteen. Selonteon toimenpiteiden vaikuttavuudessa tulee huomioida nyt esitetyt etuuksien muutokset ja niiden vaikutus syntyvyyteen.

Akava ry:n puolesta

Katri Ojala
Johtava asiantuntija

Rautatieläisenkatu 6
00520 Helsinki
puh. 020 7489 400
www.akava.fi